

נפגעי עבירה בישראל: הוצאות כספיות שנגרמו עקב העבירה

מאת אורי ינאי*

מחקר זה, הראשון בתחומו בארץ, בוחן את מצבם של נפגעי עבירות אלימות תוך שימת דגש על ההיבט של העלויות הכלכליות-כספיות הנגרמות להם ולבני משפחותיהם עקב הפגיעה הפיזית והנפשית שנגרמה להם. מי שנפגעו מעבירה נגד הגוף זקוקים על-פי רוב לטיפול רפואי, בגוף ובנפש, ונגרמים להם נזקים כספיים וגם אובדן שכר והכנסה. הנפגעים מתבקשים גם לשתף פעולה עם המשטרה ורשויות החוק והמשפט, דבר הכרוך בביטול זמן ובהוצאות שאין להם פיצוי. עד היום לא קיימת בישראל תוכנית למימון, סיוע ופיצוי נפגעים אלה. העדר סיוע כזה בולט במיוחד לאור קיומה של תוכנית ממלכתית המיועדת לנפגעי פעולות איבה. נפגעי פשיעה אינם כלולים בתוכנית זו, ולא באף תוכנית ממלכתית או ציבורית אחרת. במאמר נדונים הנזקים, ההפסדים וההוצאות שהיו לשלוש אוכלוסיות שונות של נפגעים: (א) נשים שנפגעו והן שוהות במקלט לנשים מוכות; (ב) שאירי בני אדם שנפגעו מרצח; (ג) נפגעי עבירה אלימה.

מבוא

בני אדם רבים נפגעים מעבירות אלימות. היום, יותר מבעבר, התקשורת מתמקדת בסיפוריהם של בני אדם שנפגעו מעבירה שכוונה נגדם, או שכוונה כלפי אחר, ופגיעה גם בהם. נוצר הרושם, שכל אדם עלול ליפול קורבן לפשיעה אלימה ברחוב, בחיפוש

---

* בית-הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים. המחבר מבקש להביע את תודתו לעשרות נפגעי עבירה שניסיונם האישי מונח ביסוד המאמר. המחקר שמאמר זה מבוסס עליו נערך ביוזמת הוועדה הבין-משרדית לזכויות נפגעי עבירה, בראשות המשנה ליועץ המשפטי, עו"ד יהודית קרפ. ביצוע המחקר התאפשר הודות למימון המשרד לביטחון פנים, משרד הבינוי והשיכון, משרד הבריאות, משרד החינוך, משרד המשפטים, משרד העבודה והרווחה והמשרד לקליטת עלייה. המחקר ומסקנותיו הם על דעת המחבר ואינם משקפים בהכרח את עמדת המשרדים האלה.

אחר מקום חנייה, בעת בילוי במועדון או במקום בידור אחר. לאחר שנפגע, חייו של האדם משתנים. נוסף על הכאב והסבל הגופני והנפשי שנגרם לו,¹ הוא או היא ניצבים בפני הוצאות ריפוי והחלמה, ביטול זמן, נזקים והפסדים כספיים המטילים נטל כבד וממושך עליהם, על משפחותיהם ולעתים גם על אחרים התלויים בהם לפרנסתם. הספרות מתארת מעגלים מתרחבים של פרטים, משפחות ולעתים גם קהילות, הנאלצים לשלם מחיר כבד לאחר שנפגעו מפשע אלים. מאמר זה בוחן את ההוצאות הכספיות הכרוכות בעטייה של פגיעה אלימה ומצביע על מספר דרכים מקובלות לכיסוי הוצאות אלה ולסיוע לנפגעי העבירה.

ההוצאות הכספיות הנגרמות לנפגעי עבירה אלימה

רוב המחקרים הבוחנים את מחיר הפשיעה מחשבים את סך כל ההוצאה הציבורית בגין הפשיעה ומחלקים את הסכום המתקבל במספר העבירות המדווחות. התוצאה משקפת את עלותה הממוצעת של עבירה מדווחת – למשק (Rottenberg, 1970). הנתון המתקבל אינו משקף את ההוצאות והנזקים שהיה על הנפגע או משפחתו לשאת בהם בפועל. מאמר זה מבקש לבחון את ההוצאות הממשיות שדיווחו עליהן נפגעי פשיעה אלימה, ביניהם גם כאלה שלא פנו למשטרה ולא הגישו תלונה על הפגיעה בהם. בבסיס המאמר מונח דוח מחקר שבדק את הוצאותיהם של משקי בית ששכלו קרוב משפחה עקב מעשה רצח, של נשים שעזבו את בתיהן ועברו למקלט לנשים מוכות ואת ההוצאות שהיו לאזרחים שנפגעו מעבירה אלימה. פירוט מלא של הממצאים מובא בדוח המחקר (ינאי, 2002).

כאן יוצגו הממצאים העיקריים שעלו ממחקר זה. בני אדם רבים נפגעים בגופם מדי יום כתוצאה מעבירה המבוצעת נגדם.² אדם שנפגע מעבירה אלימה נזקק לעתים לקבלת טיפול רפואי גופני (כולל דנטלי ופולטי), נפשי (קצר או ארוך מועד). בדרך-כלל נגרמים לו גם נזקים לבגדים שלבש ולחפצים שנשא עמו (תיק, טלפון סלולארי, מסמכים ועוד). מי שנפגעו בגופם בצורה קשה עלולים לאבד מכושר ההשתכרות שלהם או מהכנסתם במשך תקופה ארוכה, והחלמתם ושיקומם עלולים להתעכב זמן רב. חלק מן העלויות, ההפסדים והנזקים האלה נגרמים

1. השימוש במין זכר הוא לצורך נוחיות בלבד. ההתייחסות במאמר זה היא כמובן לנשים ולגברים גם יחד.

2. בעבר היה מקובל להגדיר עבירות אחדות על החוק כעבירות "ללא קורבן" (Victimless Crimes): עיסוק בונות, קניית שירותי מין, צריכת סמים ועוד. הן אמנם נחשבו עבירות, אלא שהן הוגדרו "ללא קורבן" ולו בשל הבהירה האישית הקיימת ביסוד עבירות אלה. ספק אם הבחנה זו תקפה גם היום. ראוי לשוב ולבחון האומנם יש עבירות "ללא קורבן". שכן, גם בעבירות אלה יש קורבן, ויש גם מחיר כלכלי שהנפגע, משפחתו, הקהילה והחברה, משלמים בשל העבירה.

לנפגע עצמו וחלק מן מהם נגרמים לאחרים: בני ביתו, משפחתו, אנשים שתמך בהם או שהעסיק בעסקו. פגיעה אלימה אחת עלולה לפגוע במעגלים מתרחבים של ניווקים שייאלצו לשאת בהוצאות ובהפסדים. מדובר לא רק בהוצאות ישירות, אלא גם בהוצאות עקיפות, ובצורך לממן תחליף לפונקציות השונות שמילא האדם שנפגע. לפגיעה כזו עלולות להיות לפיכך השלכות מרחיקות לכת שרק על חלק מהן עומד מחקר ראשוני זה.

רוב מדינות המערב חוקקו חוקים המבטיחים סיוע ופיצוי למי שנפגע מפשע אלים (ינאי, 1994; 2002א; 2004; Mikaelsson & Wergens, 2001; Greer, 1996; Laub, 1990; Miers, 1997; Tobolowsky, 2001; Young, 1997). בכפוף לחוקים אלה, מי שנפגע מפשע אלים ושיתף פעולה עם המדינה מקבל ממנה סיוע ושירותים בהגשת תלונה ובמסירת עדות. גם בישראל היתה כוונה לקיים תוכנית סיוע לנפגעי פשיעה אלימה במסגרת של חקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה, תשס"א-2001. על רקע זה נערך המחקר הנוכחי.

אלא שכאמור, ההוצאות שנגרמו לנפגעי פשיעה טרם נבדקו בישראל. גם הספרות על נושא זה אינה עשירה ועיקרה בתחום הביטוח. שם קיים מידע רב על היקף הנזקים הנגרמים לרכושו של אדם ולגופו בעת פגיעה ובעקבותיה. חברות ביטוח מחשבות באמצעות מידע זה את ה"תוחלת" (Expectancy) של כל פגיעה אפשרית ומסיקות ממנה את גובה דמי הביטוח שיש לגבות. פרמיות הביטוח נקבעות בדרך-כלל על-פי חישוב ההסתברות שגוף האדם או רכושו ייפגעו והיקף הנזק הצפוי אם וכאשר תתרחש הפגיעה. חישוב זה מתבסס על מידע מצטבר ועל תכנון סיכונים. הוא מלווה בנתונים ובמידע שהצטברו בעיקר בענפי ביטוח רכוש, ביטוח רפואי וביטוח חיים.

אלא שהמידע בתחום הביטוח אינו מתמקד בהוצאות הכרוכות בפגיעה גופנית כתוצאה מפשיעה אלימה. רוב חברות הביטוח מכסות נזקי רכוש, תאונות ומוות, ורק מיעוטן מכסות פגיעה אלימה באדם, להוציא מבוטחים שמתו כתוצאה מעבירה פלילית נגדם, שבעקבותיה חברת הביטוח משלמת את סכומי ביטוח החיים לשאיריהם. לפיכך, אדם אינו יכול לבטח את עצמו ואת גופו מפני פגיעה אלימה ובעת צרה לא יהיה לו שותף למימון נזקיו והוצאותיו.

בישראל חוק העונשין, תשל"ז-1977, מבחין בין מי שנפל קורבן ל"פגיעות בגוף" (פרק י') ובין מי שהוא קורבן ל"פגיעות רכוש" (פרק י"א). ההבחנה שהחוק עושה אינה מוצדקת בהכרח מבחינת צורכי הנפגע ונזקיו. פגיעה ברכושו של אדם יכולה להיות מזיקה וכואבת גם אם אינה כרוכה בחבלה גופנית. בני אדם רבים נפגעים מעבירות מרמה, סחיטה ועושיק המוגדרים כ"עבירות רכוש" (סעיף י"א לחוק, סימנים ו', ז'). עבירת מרמה, עושיק או סחיטה באיומים, פגיעתם קשה, טראומטית, גם אם אינה מותירה סימן בגופו של הנפגע.

קשה לאמוד את גובה הנזק הנגרם לגופו של אדם מפגיעה אלימה. לכל פגיעה יש מחיר (Price) ועלות (Cost) שונים. ה"מחיר" מיוחס להוצאות שיש להן "תו מחיר" ברור ומוגדר. כאלה הם, למשל, הוצאות נסיעה, התקנת מערכת אזעקה, תשלום לרופא – הכל לפי הסכומים הנקובים באישורים ובקבלות. "עלויות" מיוחסות להוצאות שאין להן "תו מחיר" כלל, או שהוא אינו מוגדר, כגון: שינוי בדפוסי חיים, בניהול חיי שגרה, בביטחון העצמי ושינויים נוספים שקשה להעריך מבחינה כלכלית. חלק מן המחירים והעלויות ניכר מיד לאחר הפגיעה ובעקבותיה, למשל: הוצאות רפואיות, הסעות, הודעות לבני משפחה וזימונם. חלק מאלה מתברר רק בחלוף הזמן, למשל, צמצום בכושר ההשתכרות של אדם, שינוי בדפוסי חיי או הפסדים שנגרמו לעסקיו כתוצאה מפחד משינוי דפוסי התנהגות, הסתגרות מפני החברה וכדומה. לא לכל העלויות ניתן לייחס ערך כלכלי. גם אם ייקבע ערך כזה, לא תמיד הוא מוגדר באורח חדימשמעי, או שאינו מוסכם. במחקרים נעשה ניסיון לאמוד עלויות אלה, או להסיק אותן מסקרים שבוצעו בדיסציפלינות אחרות (Brand & Price, 2000, x).

שלושה סוגי מחיר והוצאות נוספות

בראנד ופרייס (Brand & Price, 2000, 17-18) גורסים, שהנזק הכלכלי של פגיעה בגוף כרוך בהבחנה בין שלושה "מחירים" שונים:

1. מחיר כלכלי ישיר (Economic Cost). הכוונה להוצאות הממשיות שהיו לנפגע עקב הפגיעה האלימה בו. הכוונה, למשל, לתשלום עבור הסעות, טיפול רפואי וכדומה. מצטרפות לכך גם הוצאות בשל החלפת מקום המגורים, מיגון הבית, התקנת אזעקה או רכישת רכב שהנפגע החליט לממן לאחר הפגיעה בו, ובעטייה.
2. עלות הזדמנויות: עלות עקיפה, חלופית (Opportunity Costs). מאחר שאת "המחיר הכלכלי הישיר" הנפגע מממן מחשבון הבנק שלו, מחסכונותיו או בעזרת הלוואה שנטל, הוא מפסיד הזדמנות להשקעה, לחיסכון, שהיו נושאים פירות לאורך זמן, ועתה שוב אינם ברשותו. בנוסף לכך, אם הנפגע נטל הלוואה לצורך תשלום הוצאות הפגיעה וזנקה, שומה עליו להחזיר את הלוואה בתוספת ריבית.
3. תשלומי העברה (Transfer Payments). הכוונה לסיוע בכסף ובעין שהנפגע מקבל מן המדינה, על חשבון הציבור. למשל, ערך טיפול רפואי שקיבל חינם, שירותי שיקום, שעות ייעוץ, הסעות וגם גמלאות ופיצוי, אם הנפגע זכאי להם בעטייה של הפגיעה האלימה. מדובר אפוא בהוצאה הציבורית הישירה בעטייה של פגיעה זו.

למחירים אלה ראוי להוסיף גם את ההוצאות הישירות והעקיפות שהיו לידידים

ולבני משפחה המסייעים לנפגע, את איבוד זמנם והפסדי ההכנסה שנגרמו להם, למקום העבודה שלהם, לעובדים שהם מעסיקים ועוד – מעגל הולך ומתרחב. בנוסף לכך, ניתן לבחון גם את ערכם הכספי של המאמצים שהשקיעו רשויות החקירה, התביעה והשיפוט בהליכים שלאחר הפגיעה – ולייחס את כל אלה למחירה של הפגיעה הספציפית. חישוב כזה היה "מעמיס" את הוצאות מערכות אכיפת החוק, המשפט והתקון – על עבירה נתונה. לכל פגיעה יש אופק כספי רחב ובעל משמעות.

מחקרים סיכמו מגוון של הוצאות אלה. באנגליה, למשל, מצאו בראנד ופרייס (Brand & Price, 2000), שהנזק הכלכלי הכולל המיוחס לכל מקרה רצח מוערך במיליון ל"ש. הנזק הממוצע הכולל לפגיעה אלימה מכל סוג שהוא מוערך ב־19,000 ל"ש לאירוע. ממוצע הנזק למעשה שוד הוא 5,000 ל"ש, ותקיפה (לא חמורה, מסוג Assault), מחירה הכלכלי הממוצע הוא 500 ל"ש לאירוע (שם, עמ' vii).

מילר (בתוך Miller, Cohen & Wiersema, 1996) מסכם את נתוני הפגיעה בארצות־הברית (בשנת 1993). מחקרו מראה, שסך כל הנזקים האישיים, ה"מחיר הכלכלי" למשק, שניתן להעריכו מבחינה כספית, והוא תוצאה מפגיעות בגופם של בני אדם מעבירה, מגיעים לסכום של 105 מיליארד דולר בשנה. בנוסף לכך, הנזקים האישיים שאינם מוחשיים, ואינם ניתנים להערכה כמותית, מסתכמים בסכום נוסף שהוא גבוה יותר מפי שלושה מסכום זה ומגיעים ל־345 מיליארד דולר לשנה והם תוצאה מכאב, צער, שינוי דפוסי התנהגות, שינוי בצריכה, בנופשה (Recreation) וירידה באיכות החיים. מחירים אלה אינם מתייחסים לעבירות מסוג הונאה (Fraud), שנוקיהם לנפגעים מוערכים ב־40 מיליארד דולר בשנה (Titus, Heinzelmann & Boyle, 1995).

אשר לפגיעה באדם, בארצות־הברית מיוחס נזק ישיר ממוצע של 1,180,000 דולר לכל אירוע שבו בן משפחה נהרג בתאונת דרכים כתוצאה משכרות. לממוצע זה נוספים בערך 1,995,000 דולר, שהם עלויות ונזקים עקיפים, ממוצעים. ממוצע הנזק הנאמד לכל מקרה רצח הוא בערך 3 מיליון דולר; 26 עד 36 אחוזים מסכום זה מיוחסים לירידה בכושר ההשתכרות של השאירים, ואילו 63 עד 72 אחוזים מיוחסים לנזקים עקיפים שהם תוצאה ממקרה זה (Miller et al., 1996).

בארצות־הברית המחיר הממוצע המיוחס לכל פגיעה מינית הוא 87,000 דולר. רק אחוז אחד מסכום זה נועד לטיפול רפואי בנפגע, 3 אחוזים מיועדים לטיפול נפשי והפסד של הכנסה, ואילו 94 אחוזים מן הסכום (קרוב ל־82,000 דולר) מיוחסים לעלויות הנגזרות מפגיעה באיכות החיים, בדפוסי העבודה, הקניות, הבילוי והנופשה של מי שנפגעו מעבירה כזו (Cohen & Miller, 1998).

8 כיצד מכוסים נזקים אלה, ומי משלם את ההוצאות? ממשלת ארצות־הברית משלמת 8 מיליארד דולר לשנה לצורך מתן סיוע דחוף וטיפול שיקומי לנפגעי פשיעה אלימה

(Tobolowsky, 2001). חברות ביטוח בארצות-הברית משלמות 45 מיליארד דולר לשנה לכיסוי נזקי פשיעה (מדובר בממוצע של 265 דולר לכל אמריקני בוגר), ובערך 2.25 מיליארד דולר בשנה לכיסוי שירותים רפואיים לנפגעי פשע (שם). הממשלה אינה מכסה את כל הנזקים הישירים והעקיפים שנגרמו לנפגע. מכאן, שחרף השתתפות המדינה, נפגעי פשיעה ומשפחותיהם משלמים את רוב ההוצאות בעצמם, לאחר שנפגעו מעבירה אלימה.

חברות הביטוח משלמות את רוב נזקי ההצתות והנהיגה במצב של שכרות. חברות הביטוח והציבור משלמים גם 9 מיליארד מתוך 19 מיליארד דולר עבור נזקי גניבות, פריצות לבתים וגניבות רכב. סכומים אלה מכסים בעיקר את ההוצאות הממשיות, ולא את ההוצאות הסמויות, הלא מדידות, המאפיינות את נפגעי העבירה.

בארצות-הברית נמצא (Tobolowsky, 2001), שבפועל נפגעי עבירה משלמים בערך 44 מיליארד מתוך 57 מיליארד דולר שהם הנזקים כתוצאה מפשיעה אלימה: רצח, מעשי שוד, תקיפה, ניצול והזנחה. מעבידים נושאים בחלק מהוצאות אלה, בגובה של 5 מיליארד דולר, בעיקר כתשלומי המעביד לביטוח הרפואי (האומדן לא כולל חופשות מחלה). המדינה נושאת בחלק מן הנזקים בהעניקה הנחות במסים לבני אדם שנפגעו, ובמימון שהמדינה מעניקה כתשלומים לשירותי בריאות (Medicare, Medicaid).

טובלובסקי טוענת, ש"חברות הביטוח הפרטיות ושירותי רווחה נתמכי מדינה נושאים בעיקר ההוצאות הכספיות הממשיות שהיו לנפגעים. בכל זאת על הנפגעים לשאת בכל ההוצאות שלא כוסו בידי גורמים אלה, ובנוסף לכך, עליהם לשאת בכל הנזקים, ההפסדים וההוצאות שאינם ניתנים לכימות מבחינה כלכלית." (Tobolowsky, 2001, 124). נתונים אלה מתייחסים לחישוב הנזקים של מעשה פשע ממוצע ואינם מתמקדים בהוצאות המיוחסות לנפגע עצמו.

סקר נפגעים שנעשה בארצות-הברית (Bureau of Justice Statistics, 2002) מצא, ש-25.8 אחוזים מנפגעי שוד ותקיפה נחבלו בגופם (שם, לוח מס' 75). בערך שני-שלישים (67.0 אחוזים) מנפגעים אלה טופלו בחדר המיון בלבד. שליש מן הנפגעים נזקק לאשפוז שנמשך מיום אחד (25.2 אחוזים מן הנפגעים) ועד ארבעה ימים ויותר (2.0 אחוזים) (שם, לוח מס' 80). מבין הנפגעים, ל-67.3 אחוזים מהם היה ביטוח רפואי שכיסה את הוצאות הפגיעה (שם, לוח מס' 78), 7.6 אחוזים שילמו מכיסם עבור הטיפול הרפואי שהם נזקקו לו בעקבות הפגיעה (שם, לוח מס' 77).

כמו-כן העלה סקר זה, שרק 18.7 אחוזים מכל הנפגעים דיווחו על נזק או על הפסד כספי. רוב הנזק נגרם כאשר לוותה הפגיעה בנזקי רכוש כתוצאה משוד או מגניבה, אך מעבר למקרי שוד או גניבה דיווחו 10.7 אחוזים מן הנפגעים על נזקים כספיים. לגבי כל העבירות היה לרבע בערך מן הנפגעים (24.6 אחוזים) נזק של פחות מ-50 דולר, ל-8.8 אחוזים מן הנפגעים היה נזק של בין 50 ל-100 דולר, ל-16

אחוזים מהם היה נזק של בין 100 ל-249 דולר, ול-11.2 אחוזים בערך מן הנפגעים נגרם נזק של 1,000 דולר ויותר (שם, לוח מס' 83).

ב-8.8 אחוזים מן העבירות נגד הגוף נגרם לנפגע הפסד של ימי עבודה. הפסד של ימי עבודה רבים נגרם למי שנפגעו מבחינה מינית (11.1 אחוזים), מתקיפה חמורה (12 אחוזים), בעת ניסיון שוד (28.2 אחוזים), או עקב שוד שבוצע (27.5 אחוזים). שם, לוח מס' 87). חשוב לציין, שהמחקר הזה לא הבחין בין מי שנפגעו תוך-כדי ועקב עבודתם ובין מי שנפגעו מחוץ למקום העבודה. מי שנפגעו בפלילים תוך-כדי ועקב עבודתם עשויים להיחשב נפגעי עבודה. כזה הוא המצב גם בישראל (קובובי, 1999).

מבין אלה שנעדרו מן העבודה בשל הפגיעה בהם, בערך רבע מן הנפגעים (22.2 אחוזים) נעדרו מספר שעות (פחות מיום עבודה אחד). בערך מחצית מן הנפגעים נעדרו מן העבודה מיום אחד עד חמישה ימי עבודה, 5.8 אחוזים מן הנפגעים נעדרו בין 6 ל-10 ימי עבודה. אחד מכל שמונה נפגעים (12.4 אחוזים) נעדר מן העבודה, בשל הפגיעה בו, 11 ימי עבודה ויותר (שם, לוח מס' 89).

נתונים אלה מבחינים בין נפגעים שונים לפי ההוצאות הכרוכות בפגיעה מעבירות שונות וממקורות שונים (מדינה, מעביד, נפגע) למימון הוצאות אלה. על בסיס גישה זו נערך המחקר שתוצאותיו יוצגו בהמשך.

נפגעי עבירה אלימה בישראל

"סקר נפגעי עבריינות 2001", שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל, העלה, שבערך 21 אחוזים מכלל משקי הבית בישראל נפגעו ב-12 החודשים שקדמו לעריכת הסקר (ינואר-מרס 2001) כתוצאה מעבירות כלפי רכושם או עבירות כלפיהם וכלפי ילדיהם. לפי מחקר זה, "בסך הכל ישראלים נפגעו מ-679 אלף עבירות אישיות כלפיהם (כאשר אדם שנפגע מהטרדה מינית נספר רק פעם אחת, גם אם הפגיעה חוזרת על עצמה) – שהם בערך 17 עבירות למאה נפשות בגיל 18 ומעלה." (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומשרד המשטרה, 2001, עמ' 8). עוד נמסר בסקר, ש"118.5 אלף (2.9 אחוזים מן האוכלוסייה) דיווחו, שנפגעו מעבירות אלימות או מאיום באלימות. 14.6 אלף (פחות מחצי אחוז מן האוכלוסייה ו-0.7 אחוזים מן הנשים) דיווחו על פגיעה מעבירת מין. בנוסף לכך, בערך 93 אלף בני אדם נפגעו ממגוון של פגיעות אישיות אחרות." (שם, עמ' 10).

כדי להשלים את התמונה הזאת, בדוח הסטטיסטי של משטרת ישראל (משטרת ישראל, 2003) נאמר, שבשנת 2002 נפתחו בארץ 55,931 תיקים בגין עבירות של אלימות גופנית, מהם 9,106 תיקי חקירה בגין פשיעה חמורה (רצח, ניסיון לרצח,

אינוס בכוח או תחת איומים, שוד בנסיבות חמורות ושוד). לא כל העבירות בישראל מגיעות לידיעת המשטרה. נפגעים רבים נמנעים מלהתלונן במשטרה, וסקר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שהוזכר למעלה, מעיד על כך. אולם גם כך, מספר התלונות המגיעות לידיעת המשטרה וחקירתן מעיד על מספר רב של נפגעים בישראל. כל אחד מ"תיקים" אלה שנפתחו במשטרת מבטא אירוע שנפגע בו לפחות אדם אחד ועליו להתמודד עם תוצאות הפגיעה והשלכותיה, כולל תשלום הוצאות, נזקים ואובדן הכנסה לו ולסביבתו.

פגיעה מרכב (משרד התחבורה, 2003), בעבודה או מפעולת איבה מכוסה על-פי רוב בתוכניות המיועדות לכך בביטוח הלאומי (המוסד לביטוח לאומי, 2004), בביטוח הפרטי או בהסדרים אחרים. להוציא פגיעה בעבודה, כל פגיעה כתוצאה מפשע אלים אינה מכוסה בתוכניות אלה ולמעשה לא קיימת תוכנית המכסה את הוצאות הנפגע והפסדיו, וגם לא את אלה של בני משפחתו וידידיו שנחלצו לסייע לו. יחד עם זאת ראוי לציין, שבישראל קיימת מזה עשר שנים בערך תוכנית סיוע לילדים שהתייתמו לאחר שהוריהם פגעו זה בזה. מדובר בתוכנית של המוסד לביטוח לאומי בכפוף לחוק התגמולים (ילד שנתית עם עקב מעשה אלימות במשפחה), התשנ"ה-1995.

המחקר

מחקר זה מתמקד בהוצאות הכספיות שהיו לבני אדם בישראל עקב "פגיעה אלימה בגוף", כפי שהיא מוגדרת בחוק (פרק י' לחוק העונשין, תשל"ז-1977). מדובר בבני אדם שנפגעו מעבירה מסוג תקיפה, חבלה, עבירת מין וכדומה. כוונת עורכי המחקר היתה לפגוש את הנפגע חצי שנה לאחר הפגיעה ולראיין אותו בנוגע להוצאות הכספיות שנגרמו לו כתוצאה מן הפגיעה. בשל טווח הזמן הקצר שלגביו נאספו נתונים, לא חושבו מקדמי אינפלציה וכדומה. הסכומים במחקר זה הובאו בערכם הנומינלי.

1. אוכלוסיית המחקר: דגימה מתוכננת וביצוע בפועל

לביצוע הבדיקה נבחרו שלושה יישובים עירוניים: עיר גדולה, עיר בינונית ועיר קטנה. בסיוע קציני החקירות בתחנות המשטרה השונות נוצר קשר עם 48 נפגעים, כולם נפגעי "עבירות נגד הגוף". כוונת המחקר היתה להתמקד במדגם אקראי של נפגעים, כפי שהפיק אותו מחשב המשטרה. פרטי הנפגעים במדגם זה נמסרו לתחנות המשטרה המתאימות, אולם בשל המתח הביטחוני ששרר בתקופת ביצוע המחקר (אביב 2002) והעומס הרב שהוטל על השוטרים, הם לא התפנו לאתר את הנפגעים שעלו במדגם ולקבל את הסכמתם להשתתף במחקר.

החוקר קיבל מתחנת המשטרה את השמות, את מספרי הטלפון ואת הכתובות של נפגעים (ונפגעות) אחרים שהסכימו לפניית השוטרים להתראיין במסגרת המחקר. לא תמיד נמסר לחוקר מהו סוג העבירה שהם נפגעו ממנה. לא ידוע כמה נפגעים סירבו לפניית השוטרים לשתף פעולה. לאחר שמסרו את הסכמתם, כל הנפגעים, להוציא שניים, שיתפו פעולה במחקר זה. אחד מאלה טען שלא נפגע, והשני אמר שלמרות הסכמתו הוא אינו מעוניין להשתתף במחקר. ראיונות אישיים התקיימו עם הנפגעים בביתם, במקום עבודתם, בבית קפה או במתנ"ס. הכוונה היתה לפגוש את הנפגע במקום ובשעה המתאימים לו. במקרה של נפגע שהוא קטין המראיין נפגש עם ההורה שטיפל בילד לאחר הפגיעה, וקיבל ממנו פירוט של ההוצאות שהיו למשפחה.

2. שיטת הריאיון וטיב הממצאים

המראיינים הונחו לא לשאול על פרטי העבירה שממנה נפגעו הקורבנות. הכוונה היתה להתמקד בהוצאות ובנזקים בלבד. למתראיינים נאמר, שהנתונים הם לצורך מחקר ואין בידי החוקרים לסייע להם במאומה. רוב המרואיינים שיתפו פעולה ברצון וחלק מהם העירו, שזו הפעם הראשונה שמישהו מתעניין בסבל שעברו, ובהוצאות שהיו להם. תגובה דומה עלתה בראיונות שנערכו עם 15 משפחות מרחבי הארץ, שארי בני אדם שנרצחו, וגם עם 13 נשים שעברו פגיעה ושהו ב"מקלט לנשים מוכות" בחודשים מאי, יוני ויולי של שנת 2002. נשים אלה לא נדגמו, אלא כל אלה ששהו במקלט באותם שבועות רואיינו במסגרת המחקר. אופיו האקספלורטיבי של המחקר חייב התייחסות לאופי האוכלוסייה ולאיכות תשובות המרואיינים.

לגבי משפחות שכולות ונפגעי עבירה נראה, שהמידע שנמסר למראיינים היה מדויק ומלא. רוב המשפחות השכולות הכינו, מבעוד יום את כל הקבלות והחשבונות שאספו והציגו אותם, בכאב, בפני המראיינים. חלק מנפגעי העבירה גם תיעדו את ההוצאות שהיו להם עקב הפגיעה. הם הציגו את "תיק הקבלות" שלאחר הפגיעה, ובו מסמכים על הוצאות שהיו, חשבונות ששולמו. גם אם ההוצאות לא שולמו, ההוצאה עצמה נרשמה.

ברשותן של הנשים ששהו במקלט היה תיעוד מועט, או שלא היה בידיהן תיעוד כלל. את רוב הנתונים הן מסרו למראיינים "על-פי מיטב זיכרונון". המראיינים התרשמו, שהנשים מוסרות מידע אמין ומלא, אך בהעדר מסמכים ספק אם ניתן לוודא את דיוק התשובות. גם לא ברור מה היו העבירות שבוצעו נגדן, ושגלגלן היה עליהן לעבור למקלט. לא כל הנשים ששהו במקלט התלוננו במשטרה. חלק מהן העדיפו שלא להגיש תלונה, ופנו לעזרת שירותי הרווחה.

ממצאי המחקר

1. נשים שנפגעו והן שוהות במקלט לנשים מוכות

תחילה יובא דיווח על הוצאותיהן של נשים שנפגעו בגופן ובנפשן ועברו למקלט לנשים מוכות לבד, או עם ילדיהן. לא כל הנשים הנפגעות פונות למקלט. ייתכן אפוא, שמדובר בקבוצה נבחרת, מה גם שלא ידוע אם נשים אלה נאלצו לעזוב את ביתן, או שהן בחרו לעשות כן לאחר שנפגעו. לעתים מדובר בפגיעות חמורות, לעתים בפגיעות חמורות פחות, אך הן גרמו לאישה לעזוב את ביתה ולעבור למקלט.

הנשים שרואיינו היו בטווח הגילים 22–65, אבל רובן היו צעירות. הגיל השכיח ביותר היה 27 שנים. אצל הנשים המבוגרות יותר ששהו במקלט החלו הפגיעות לפני שנים רבות (אחת הנשים דיווחה על פגיעות שנמשכו 42 שנה!), אך הן החמירו מאוד בזמן האחרון. הנשים ששהו במקלט עברו פגיעות גופניות ונפשיות קשות. רובן באו ממשפחות לא מבוססות. מבין המשיבות, אחת הגדירה את הכנסתה "מעל לממוצע", שתיים הגדירו את הכנסותיהן כ"ממוצעות", אחת טענה, שהכנסותיה הן "מתחת לממוצע" וכל תשע המשיבות הנותרות הגדירו את הכנסותיהן "הרבה מתחת לממוצע". מדובר אפוא בנשים מקבוצות הכנסה נמוכות.

המתעלל אינו תמיד בן הזוג. חלק מן הנשים המוכות שבמקלט עברו פגיעות גופניות מידי אב, אח ולעתים אף מידי נשים במשפחה, טרם נישאו ומסכת ההכאות לא הסתיימה. נשים אחדות הוכו בידי ילדיהן.

בתשובותיהן עמדו הנשים על שמונה סוגים של הוצאות ונזקים שהיו להן:

- (1) הפסד בשל הפסקת עיסוק קודם
- (2) הוצאות רפואיות
- (3) הוצאות על מגורים תחליפיים, על-פי רוב זמניים
- (4) הוצאות בשל המעבר למקלט
- (5) הוצאות על ילדים שהובאו למקלט
- (6) התחייבויות לגורמים אחרים: עמידה ב"תשלומים" מן העבר
- (7) נזק לציוד אישי, לרכוש ולחפצים
- (8) הוצאות משפטיות

בהמשך יפורטו ההוצאות על-פי סיווג זה. ראוי לציין, שמעבר להוצאות האישיות של הנשים שנפגעו, עלות השהות במקלט וחישוב הוצאות הצוות שם (כפי שהם מופיעים בתע"ס 3.8) אינם חלק ממחקר זה, אך יש עניין לבחון גם נתונים אלה.

(1) הפסד בשל הפסקת עיסוק קודם. רוב ההפסדים שנגרמו לנשים שנפגעו היו בשל ההכרח להפסיק את העבודה. למרביתן של נשים אלה היתה עבודה כלשהי, ובצדה

הכנסה. ההכנסה לא היתה בהכרח גבוהה. ההכנסה הנמוכה ביותר היתה של 200 ש"ח לחודש עבור עזרה מזדמנת בחנות. אצל שאר הנשים ההכנסה נעה בטווח שבין 2,500 ש"ח ל-5,000 ש"ח. ההכנסה הממוצעת היתה של 3,167 ש"ח. רק שתיים מן הנשים לא השתכרו כלל וכל עיסוקן היה במשק ביתן. כאמור, בשל הפגיעה בהן והמעבר למקלט חדלו הנשים האלה לעבוד.

פרק הזמן הממוצע שהנשים במקלט הפסיקו לעבוד ולהשתכר בשל הפגיעה בהן היה חצי שנה (הטווח היה בין חודש לשמונה חודשים). ממוצע איבוד הכנסה לאישה המצויה במקלט הוא 19,002 ש"ח. זאת ועוד, שלוש מן הנשים החלו בהכשרה ובלימודים שהיו אמורים לשפר את הכנסתן ואת מעמדן. בשל הפגיעה בהן הן היו חייבות להפסיק את הלימודים ואף איבדו חלק משכר הלימוד ששילמו (7,000 ש"ח, 2,490 ש"ח). אישה שהחלה לקבל שיעורי נהיגה נאלצה להפסיק אותם, והכסף הרב שהשקיעה בהכשרה זו ירד לטמיון.

חלק מן הנשים החוסות במקלט סיפרו, שבחרו, לאחר שהוכו בידי בני זוגן, לשלם למישהו שימלא את מקומן בעבודה, משום שלא היו מסוגלות לחזור לעבודה בשל הפגיעה, הכאב או סימני המכות.

(2) הוצאות רפואיות. נשים שנפגעו בגופן זקוקות על-פי רוב לטיפול ולמעקב רפואיים. למרות שהן זכאיות לקבל זאת בקופת החולים על-פי חוק ביטוח בריאות ממלכתי, לטענת חלק מן הנשים, הקופות אינן מעניקות את הטיפול המתאים, הרגיש, או שהן אינן מעוניינות לקבל זאת שם. כך, למשל, חלק מן הנשים שהוכו נפגעו בשיניהן ורבות מהן זקוקות לטיפול דנטלי. ביטוח הבריאות וקופות החולים אינן מעניקות טיפול זה ועל הנשים לרכוש אותו מרופא שיניים פרטי ולשלם את מלוא המחיר הנדרש. כך גם במקרה שהפגיעה גרמה כיעור: טיפול פלסטי אינו כלול בסל הבריאות.

אישה שהותקפה בידי אדם ונדבקה במחלת מין חששה לפנות לקבלת טיפול במרפאת קופת חולים המקומית פן ידלוף המידע והשכנים ישמעו על הפגיעה. היא פנתה לרופא פרטי ושילמה לו מכספה עבור סדרת בדיקות המעבדה והטיפול שקיבלה. אישה אחרת, עולה חדשה, נפגעה קשות מידי בעלה, אבל העדיפה לא לפנות לקופת החולים וגם לא לחדר המיון מחשש שתזעק המשטרה, דבר שהיא לא היתה מעוניינת בו. גם היא פנתה לקבלת טיפול רפואי אצל רופא פרטי ושילמה לו מכספה, ובלבד שסיפורה לא ייודע לאיש.

(3) הוצאות על מגורים תחליפיים. לאחר שנפגעו בידי בני זוגן, נאלצו חלק מן הנשים לעזוב את הבית ולהתרחק מסביבת מגוריהן. אחת הנשים שהוכתה סבלה סימני חבלה, ולא רצתה להופיע עמם לעבודתה. הסימנים בפניה ובגופה נותרו במשך שבועיים שבהם היה עליה למצוא מקום להתגורר בו. היא שכרה חדר בעיר אחרת ושהתה בו שבועיים תמורת 2,000 ש"ח בערך. אישה אחרת עברה לגור בבית מעסיקתה עד

שחלפו סימני המכות. אישה שלישית נפגעה ועזבה את ביתה למשך שלושה שבועות. המעביד הכיר בשבוע אחד מאלה כ"ימי מחלה", ושילם את שכרה לשבוע אחד. אישה שעזבה את ביתה לאחר שהוכתה חשה שעליה למגן את הדירה ששכרה. אבל בעל הדירה סירב לעשות כן והיא התקינה על חשבונה דלת ממוגנת (תמורת 2,000 ש"ח) ותריסים קשיחים עם סגירת ביטחון (עוד 6,400 ש"ח).

(4) הוצאות בשל המעבר למקלט. חלק מן הנשים עברו למקלט בחיפזון ולא נטלו מן הבית דבר. חלק מהן עברו למקלט עם תינוקות וילדים, וגם אלה עזבו ללא ציוד בסיסי – לעתים אף ללא בגדים מתאימים. במקלט יש מחסן בגדים, אולם חלק מן הנשים ביקשו (או נאלצו) לרכוש לעצמן ולילדיהן ביגוד וציוד מתאימים. אישה אחת נמלטה מן הבית עם בתה, שהיא ילדה חריגה. האם נאלצה לשלם סכומי כסף גדולים לצורך רכישת בגדים, אביזרים וצעצועים כדי להרגיע את בתה, ולפצות אותה על עזיבת הבית והדברים שהותירה מאחור (3,200 ש"ח).

(5) מימון הוצאות על ילדים שבמקלט. עזיבת הבית גרמה גם הוצאות הקשורות לחינוך הילדים וללימודיהם. אחת האימהות עזבה את ביתה ועקב כך הפסידו שני ילדיה, ילד בכיתה ה' וילדה בכיתה א', שנת לימודים. לטענת האם, בשל המעבר למקלט נאלצו הילדים לחזור שנית על אותה שנת לימודים. מדובר בהוצאה כספית שאין לה שיעור. אימהות אחדות שילמו לבית־הספר מראש עבור ספרים, מחברות, טיולים והשתתפות בחוגים, אך לאחר שעזבו את היישוב ועברו למקלט ירד כל הכסף ששילמו לטמיון. בית־הספר לא החזיר את התשלומים.

(6) תשלום לגורמים אחרים. מתוך כוונה לפייס את בן הזוג, או כדי להימנע מהכאות נוספות, נהגו חלק מן הנשים השוהות במקלט לשלם את ההוצאות או החובות של בן זוגן האלים. חלק מהן חתמו על הסכמים (לשכירת דירה) ועל המחאות בנק – וקיבלו על עצמן התחייבויות כספיות במקום בן הזוג המכה. אישה אחת אמרה: "הכל רשום על שמי: שכר דירה, ארנונה, ועד הבית, גז וכדומה. החוב הגיע ל־60,000 ש"ח". אישה אחרת חתמה בשם בן זוגה האלים על חוזה לשכירת דירה בסך 36,000 ש"ח לשנה. היא אכן נמלטה מן הבית, אך בן זוגה ממשיך להתגורר בו ולמרות זאת תשלום שכר הדירה כולו מוטל על שכמה. כאשר תצא מן המקלט היא צפויה לעבור הליכים משפטיים, להתנסות בעיקולים ואף לעמוד לדין על אי־עמידה בתנאי החוזה שעליו חתמה ואי־תשלום החובות שנטלה על עצמה, בשם בן זוגה, שמפניו נמלטה. ספק אם ניתן לשחרר את האישה מהסכמים אלה, או להעבירם לאחריות בן הזוג המכה.

(7) נזק לציוד אישי, לרכוש ולחפצים. בני זוג אלימים בוחרים לעתים לכולות את זעמם ברכושה של האישה ובחפציה, לפני, תוך־כדי, או אחרי שהם מכים אותה. אישה אחת סיפרה, שהשאירה ציוד ביתי ומכשירי חשמל רבים בדירת החבר שהיכה אותה. בן זוג אחר שבר רהיטים וגרם נזק לדירה; שלישי גרם נזק לצנרת דוד השמש, לטיח ולצבע.

אישה אחת סיפרה, שלאחר התקפת זעם של בעלה היה עליה לרכוש מחדש עגלת תינוקות לבן, טלפון נייד, בגדים, ולשחזר מסמכים ותעודות אישיות שהשמיד, כגון תעודת זיהוי, דרכון, תעודת לידה, רישיון נהיגה, כרטיס מגנטי של קופח חולים ועוד. הדבר היה כרוך בטרחה רבה ובהוצאות.

ולבסוף, יש בני משפחה אלימים המשתלטים על סכומי כסף והסכונות של הנשים. אישה אחת התלוננה, שבן זוגה האלים גזל ממנה את כל הסכונותיה. במקרה אחר סיפרה אישה, שאביה לקח את כל כספי הפיצויים שקיבלה (לאחר שעברה תאונה דרכים קשה כילדה) ולא הותיר לה דבר.

(8) הוצאות משפטיות. בהיותן במקלט קיבלו הנשים ייעוץ משפטי חינם מידי עורך־דין. אבל היו נשים שלאחר הפגיעה בהן פתחו תיק גירושין ושכרו עורך־דין לצורך חלוקת הרכוש או הגשת תביעה אזרחית (פיצויים, מזונות, משמורת וגירושין) נגד הפוגע (בעלות של 6,000 ש"ח), טיפול בחובות, בעיקולים ובהוצאה לפועל (איחוד תיקים תמורת 4,000 ש"ח). היתה גם מי ששכרה עורך־דין לטפל בצו משמורת על הילדים לאחר שמשפחת הבעל ביקשה לקבל את האחריות על ילדיה. לנשים שנפגעו היו גם הוצאות נסיעה למשטרה, למקלט, לפרקליטות, לבית־הדין ועוד.

לסיכום, ולחיוזוק הטענה שמעבר למקלט הוא לעתים פרי החלטה אישית, ראוי להביא את דבריה של אחת הנשים, שאמרה שלאחר שנפגעה מאלימות קשה היא בחרה לעבור עם ילדיה למקלט, ולא להגיש תלונה במשטרה נגד בעלה. לטענתה, אילו היתה מגישה תלונה במשטרה היה בעלה נעצר, נשפט ונכלא – והמשפחה היתה סובלת מחסור. עתה, משבחרה לעבור למקלט יכול בן זוגה להמשיך בעבודתו ולהרוויח כסף באין מפריע, והיא עוד תבוא עמו חשכון בעתיד. לדבריה, האפשרות להגיש תלונה במשטרה עומדת לרשותה בכל עת.

2. השארים של אלה שנפגעו מרצח

משפחות ששכלו את יקירן בשל עבירה הן קבוצת הנפגעים השנייה שנבדקה במחקר זה. מדובר בקבוצה מיוחדת, משום שקורבן העבירה נפטר ולכאורה "אין נפגעים", אלא שהמשפחה השכולה מוצאת שהיא הנפגע העיקרי, גם אם העקיף, של העבירה. הורים וקרובים רואים את עצמם כנפגעים המרכזיים של עבירה זו מפני שהם משלמים היום וישלמו גם בעתיד את מחירה, את הנזקים והעלויות הנגזרות ממנה, ביחוד אם נותרו אלמנה ויתומים.

אוכלוסיית המחקר כללה 15 משפחות ששכלו בן משפחה, בעיקר בנים ובנות שנרצחו עקב עבירה אלימה. המשפחות נשאלו לפרטי ההוצאות הכספיות, הישירות והעקיפות, שהיו להן לאחר, ובגלל, שנלקח מהן יקירן. ניתוח התשובות מעלה, שהיו למשפחות אלה הוצאות ישירות ונזקים כספיים מעשרה סוגים:

- (1) הפסד שכר והכנסה של שארims ושל קרובי משפחה
- (2) הוצאות של שארims, בני משפחת הנפגע
- (3) הוצאות קבורה
- (4) הוצאות ה"שבעה" וההנצחה
- (5) הוצאות רפואיות ופסיכולוגיות של שארims וקרובים
- (6) הוצאות משפטיות
- (7) חובות ואובדן הכנסות של הנרצח
- (8) הוצאות עקב שינויים במגורי המשפחה ובתפקודה
- (9) צמצום כושר ההשתכרות של שארims
- (10) הוצאות אחרות

להלן פירוט ההוצאות:

(1) הפסד שכר והכנסה של שארims ושל קרובי משפחה. עד שנמצא בן המשפחה הנעדר שנרצח ונקבע מותו, חיפשו חלק מן המשפחות את יקירן והקדישו מאמץ רב לחיפוש שהתנהל בארץ ולעתים גם בחוץ-לארץ. במהלך הראיון התקשו ההורים לאמוד את ערך ההפסד של ימי העבודה וכושר ההשתכרות בתקופה שבה הם חיפשו אחר הנעדר, שיתפו פעולה עם המשטרה, עם הפרקליטות, עם מערכת המשפט, או השתתפו בדיונים בימים שבהם ביקשו להיות נוכחים בדיונים הנוגעים לרצח יקירם. עבור הימים שבהם העידו בני המשפחה בבית-המשפט הם קיבלו את ערך יום העבודה שלהם ואת הוצאותיהם, על-פי דין.

(2) הוצאות של שארims, בני משפחת הנפגע. על-פי רוב משפחה נזעקת כאשר אחד מבניה נעלם ומשתתפת בחיפושים, בביצוע בירורים ועוד. אם מתבררת חומרת האסון, בני משפחה הרחבה מתכנסים אצל הנפגעים כדי לסייע להם במצוקתם. גם להם נגרמות הוצאות כספיות, והפסד ימי עבודה. משפחה אחת חישה ומצאה, שההפסד הכספי של קרוביה בעת ה"שבעה" הגיעו לסכום של 12,930 ש"ח (כולל נסיעות). אומדן זה תלוי כמוכן במספר בני המשפחה שהתכנסו, בגובה הכנסתם ובמשתנים נוספים.

(3) הוצאות קבורה. את הוצאות הקבורה בישראל מכסה המוסד לביטוח לאומי. לכאורה המשפחה פטורה מהוצאה זו. יחד עם זאת, במיוחד כאשר מדובר במקרה רצח, יש משפחות המבקשות לבחור חלקת קבר מיוחדת כדי להטמין בה את הקורבן, משום שהן מעוניינות לקבור אותו קרוב לבן משפחה אחר שכבר קבור שם, או מתוך כוונה לטמון אותו בחלקת-קבר משפחתית. גם הקמת המצבה על קבר הנפטר מוטלת על המשפחה. מחיר המצבה משתנה על-פי גודלה, עיצובה, כמות החיקוקים ועוד. הוצאות נוספות כרוכות בפרסום מודעות בעיתונים, בהדבקת מודעות ברחובות, בהסעת קרובים וידידים באוטובוסים ועוד. בכאבם, בני משפחה מוציאים סכומי כסף גדולים על נושא זה, ואין מסייע בידם.

(4). הוצאות ה"שבעה" וההנצחה. הכאב בעקבות הילקח בת או בן עקב פגיעה אלימה כגון רצח, מוצא את ביטויו לא אחת במאמצים רבים וגדולים שהמשפחות משקיעות כדי לכבד את זכר יקיריהן. מן המחקר עלו הוצאות המאפיינות משפחות בתקופת האבל: ה"שבעה" וה"שלושים": הקמת סוכת אבלים, אירוח והסעדת מוזמנים, הזמנת פרחים ונרות לסוגיהם, צילומים ומסגור תמונות, "מדבקות" (סטיקרים) למוכרת, הכנת ספר הנצחה, הוצאות הקשורות לבית הכנסת, כגון: נרות, טקסים, דרשות והוצאות. רוב המשפחות המרואיינות ציינו, שההוצאות שלהן על טלפונים, חשמל ומים גדלו מאוד בתקופת האבל. גם משפחות שמצבן הכספי לא אפשר זאת, לא חסכו בהוצאות אלה לצורך יצירת קשר עם קרובים ומכרים בארץ ובהוץ-לארץ וקיימו שיחות טלפון ממושכות. כמו-כן היו הוצאות גדולות בכל הקשור לאירוח הבאים לבית המתאבלים בתקופת האבל.

בנוסף לכך, משפחות שכולות מקפידות לפקוד את קבר יקיריהן, ויש העושים זאת בתדירות גבוהה. יש שהקבר נמצא סמוך לבית המשפחה, אבל יש שהביקור כרוך בנסיעה ארוכה למדי, שעלותה גבוהה. מכאן, שהוצאות הנסיעה נגזרות מן המרחק, מתדירות הביקור בבית-העלמין וממספר המבקרים.

(5) הוצאות על טיפול רפואי, פסיכולוגי ואחר לקרובי הנפטר. להוציא משפחה אחת, כל המרואיינים סיפרו על צורך לקבל טיפול רפואי, פסיכולוגי או אחר סמוך לאסון שאירע ובעטיו. נמצאו שלשה סוגי טיפול אופייניים ושילובים שלהם: (א) רפואי, המתבטא על-פי רוב בנטילת תרופות הרגעה או כדורי שינה על-פי מרשם רופא; (ב) פסיכולוגי: שיחות של בני המשפחה (בני זוג, הורים, ילדים) עם מטפל פרטי, או השתתפות בקבוצות תמיכה; (ג) טיפולים אלטרנטיביים ונטילת "תרופות אלטרנטיביות" על-מנת לשכך את היגון והצער.

טיפולים אלה כרוכים בהוצאה כספית גדולה המתמשכת על-פני זמן ואשר המשפחה נושאת בה. משפחה אחת היתה בטיפול לשכת הרווחה העירונית ושם ניתן לה טיפול מקיף חינם, אך המשפחה בחרה לפנות לייעוץ פרטי, ולא להזדקק לשירותי הרווחה, בשל הסטיגמה שלדעתה קיימת בקבלת שירות מהם.

(6) הוצאות משפטיות. כל המשפחות שכרו עורך-דין שיטפל בסוגיות המשפטיות בעקבות הרצח, בעיקר בעניינים הקשורים לחובות המנות, גביית כספים שהגיעו לו וטיפול בירושה.

משפחות אחדות שאיבדו את יקיריהן במעשה רצח מסרו, שהן נעזרו בעורך-דין גם למטרות נוספות: משפחה אחת סיפרה, ששכרה עורך-דין שינסח עבודה מכתב למשטרה, למבקר המשטרה ולמבקר המדינה על אוזלת היד שגילתה המשטרה בטיפול בהיעלמות הבן. משפחה אחרת חששה שיבצעו בגופת בנה ניתוח שלאחר המוות, ושכרה עורך-דין כדי שיפעל למנוע את ניתוח הגופה.

(7) חובות ואובדן הכנסות של הנרצח. חשוב לציין, שהורים הקפידו לשלם את חובות ילדיהם שנרצחו, כולל חוב למוסד לביטוח לאומי, קנסות תעבורה, חשבונות טלפון, תשלומים לחברת אשראי, עבור שכירת דירה ועוד. במקרה אחד העסיק הנרצח עובדים. המשפחה שילמה לעובדים את מלוא שכרם וזכויותיהם, למרות שהכנסות העסק לא כיסו אותם. בני המשפחה אמרו, שהם חשים אחראים לחוב זה ולא יתירו לפגוע בשמו של בנם כמעסיק.

אף-על-פי שלכאורה ניתן היה לדון או להתפשר עם הרשויות בעניין החוב, חשו כל ההורים שהתראינו חובה מוסרית לשלם את חוב ילדם עד תום, ובלבד שלא ייאמר שהותיר אחריו חובות.

(8) הוצאות עקב שינויים במגורי המשפחה ובתפקודה. חייהן ואורח-החיים של משפחות שאיבדו את יקירן במעשה רצח עברו שינויים גדולים. היו משפחות שהעתיקו את מקום המגורים שלהן, אחרות שינו את שגרת חייהן, את צורת הלבוש שלהן ועוד. שני זוגות הורים מבין המרואיינים קיבלו על עצמם את האחריות לטיפול בנכדים, בני הנרצח. משפחה אחת העבירה את הנכדים אליה ואחרת הרחיבה את בית הנרצח ועברה לגור בסמוך, על כל ההוצאות הישירות והעקיפות הרבות שהיו כרוכות בכך.

(9) צמצום כושר ההשתכרות של שאירים. כל בני המשפחה שרואינו דיווחו על כך, שכושר ההשתכרות שלהם נפגע. לאחר הפגיעה אבד להם הרצון לעבוד, או שהם התקשו לבצע מטלות שביצעו טרם הפגיעה. הם התקשו לעמוד בהתחייבויות שהיו להם ולקיים את הריכוז הנפשי הנדרש לשם כך. למצב זה יש ביטוי ברורה בהכנסת בני המשפחה. לדברי רוב המרואיינים, מדובר לא רק בהם עצמם, כהורים, אלא גם בבני משפחה אחרים: אחים, דודים ועוד של הנרצח, שאינם מתפקדים כבעבר.

חלק מן ההורים הם שכירים וחלק עובדים עצמאיים. מן הנתונים נראה, שהירידה בכושר ההשתכרות של העצמאים קשה יותר. למשל, אישה שבתה נרצחה היתה בעלת עסק עצמאי והכנסתה היתה, לדבריה, ממוצעת. היום היא מתקיימת מהבטחת הכנסה. במקרה אחר, לאם הנרצח, שהיא שכירה, היתה ירידה רבה בכושר העבודה, אולם המעביד התחשב בה והקפיד שלא לפגוע בשכרה.

חלק מן ההורים השכולים אינם שכירים, אלא עובדים עצמאיים. במקרה אחד, מאז הרצח האב אינו עובד, ועסק חקלאי שהיה ברשותו קרס. לדבריו, ההפסד והנוקם במהלך שלוש שנים מאז הרצח מגיעים למיליון ש"ח בערך. שמונת אחיו של אבי הנרצח ניסו לסייע לו ונטלו חופשה מעבודתם כדי לעבוד במשק. בנוסף לכך, שלושה אחים של האם (דודים של הנרצח) נטלו חופשה מעבודתם כדי לסייע בעבודה במשק, אלא שסיוע זה הוא זמני ויש למצוא לכך הסדר קבע.

לעתים היתה לרצח השפעה כלכלית מרחיקת לכת. למשל, כאשר הנרצח היה עצמאי ויש קושי להעריך את ההפסד של כל התלויים בעסק (משפחתו ועובדים)

כתוצאה מן הרצח. החזקת העסק במשך שנה עד מכירתו התבטאה בתשלומי ביטוח, חשמל וארנונה. כלי עבודה והציוד בעסק התבלו מחוסר שימוש וההפסד היה רב. לא היה שותף למימון הוצאות ונזקים אלה. לדברי המשפחה, גם הביטוח הפרטי לא שילם דבר משום שהעסק לא נפגע, אלא בעליו.

(10) הוצאות אחרות. משפחות שאיבדו את בתם או את בנם במעשה רצח דיווחו על הוצאות נוספות, ישירות ועקיפות, שנגרמו להן. חלק מאלה נגרמו בשל חיפושים אחר הנפגע, בעת שנעדר. חלק מן החיפושים נערכו בישראל. אולם במקרה אחד נרצח צעיר ישראלי בחוץ-לארץ. המשפחה עסקה בניסיונות לאיתורו, ולאחר שנודע דבר מותו שילמה המשפחה את דמי הטסת גופתו מחוץ-לארץ לקבורה בארץ (הוצאה גדולה). כמו-כן הקפידה המשפחה לעקוב אחר התפתחות החקירה בחוץ-לארץ, דבר שהיה כרוך בתרגום מסמכים. באותם מקרים שבהם אירעה הפגיעה בארץ נאלצו ההורים לשלם לעתים עבור טיפול חירום רפואי שניתן לנפגע ועבור קביעת מותו, הסעת הגופה למכון הפתולוגי, הבאתה לקבורה, דאגה להחזרת הפצים אישיים שנלקחו בידי המשטרה בתום החקירה.

בצר להם פנו בני משפחה אחדים לקבל סיוע מאנשים שייחסו להם תכונות מיוחדות ביניהם מרפאים באבנים ובריחות, קוראים בקפה ובקלפים – הכל במטרה להקל על כאבם ולמצוא מענה לשאלות קשות ומכאיבות.

3. נפגעי עבירה אלימה

חלק זה של המאמר מתמקד בהוצאות כספיות שהיו לאלה שנפגעו מעבירה אלימה לסוגיה. הוא מתבסס על נתונים שמסרו 48 נפגעי עבירה נגד הגוף: 27 מן העיר הגדולה, 12 מן העיר הבינונית ו-9 מן העיר הקטנה. ארבעה מן המרואיינים ציינו, שלא היו להם כל הוצאות בשל הפגיעה בהם. מדובר במרואיינים שנפגעו ממעשה מגונה, ממעשה מגונה בפומבי, מתקיפה של אם ובנה ומתקיפה אלימה. שאר הנפגעים שרואיינו סיפרו על הוצאות שונות המתרכזות בתחומים האלה:

- (1) הפסד ימי עבודה או לימודים
- (2) העתקה זמנית או קבועה של מקום המגורים
- (3) הוצאות לחיזוק או לאבטחה של מקום המגורים
- (4) הוצאות לטיפול רפואי בגוף או בנפש בשל הפגיעה
- (5) נסיעות
- (6) נזק שנגרם לרכוש או לחפצים
- (7) הוצאות משפטיות
- (8) הוצאות של אחר

(9) הוצאות אחרות

להלן פירוט ההוצאות:

(1) הפסד ימי עבודה או לימודים. חלק מן הנפגעים סיפרו על הצורך להעדר זמן ממושך מעיסוקיהם, דבר שגרם הפסדים בהכנסתם. מאידך גיסא, רוב הנפגעים דיווחו על הפסדים מעטים בלבד. כך, למשל, צעירה (בת 17), שנפגעה ממעשה מגונה סיפרה, שהחסירה רק שעתיים מעיסוקיה בשל מסדר זיהוי שנתבקשה להשתתף בו; אישה אחרת (בת 48) נפגעה כתוצאה מהתנהגות פרועה במקום ציבורי. היא הפסידה יום עבודה אחד בגלל מתן עדות במשטרה. הבנק שהיא עובדת בו לא ניכה זאת משכרה. יחד עם זאת, רוב הנפגעים דיברו על הפסד הכנסה להם, ולעתים גם לבני משפחתם שסייעו להם לאחר הפגיעה.

הורה של ילד שנפגע ממעשה מגונה הקדיש ארבעה ימי עבודה ללוות את הילד בהליכים השונים. אם לילדה שנפגעה ממעשה מגונה החסירה שני ימי עבודה לצורך תשאול במשטרה. צעיר (בן 21) נפגע מחבלה גופנית חמורה ובשל כך הוא החסיר שבועיים מעבודתו. אישה (בת 25) נפגעה ממעשה מגונה בכות. מאז היא חדלה לעבוד. אישה שנפגעה ממעשה מגונה, ואיומים בעקבותיו, נעדרה מן העבודה במשך שבוע ימים בשל העתקת מקום מגוריה. צעירה (בת 20), שנפגעה ממעשה מגונה, החסירה שבוע עבודה. נער בן 16 נפגע מתקיפה שגרמה לו חבלה ונזקק לאשפוז ולמנוחה. הוא הפסיד 27 ימי לימודים. הוא חזר לבית-הספר, אולם, לדבריו, התחיל להסתגר בביתו זמן קצר לאחר מכן. אביו ליווה אותו במשך החודש והחסיר חודש ימים של עבודה. גם אחיו הבוגר של הנער התפנה מכל עיסוק וסייע לו במשך שמונה ימים. הוא הפסיד את הכנסתו באותם ימים.

אישה שנפגעה מתקיפה שגרמה לה חבלה, החסירה בערך עשרה חצאי ימי עבודה, ששווים, לדבריה, 500 דולר. אישה אחרת (בת 50) נפגעה לפני שנה בערך מסדרה של איומים. מאז תחילת האיומים היתה ירידה גדולה בכושר ההשתכרות שלה עד שפוטרה. היא מתקיימת מקצבת נכות שהיא מקבלת מן המוסד לביטוח לאומי.

(2) העתקה זמנית או קבועה של מקום מגורים. אישה (בת 25), שנפגעה ממעשה מגונה בכות, נסעה יום לאחר הפגיעה אל חברתה ושהתה עמה במשך שבוע. כאשר שבה משם החליטה שעליה לעבור לגור בעיר אחרת. אישה אחרת (בת 35), שנפגעה מאיומים וממעשה מגונה העתיקה את מקום מגוריה: היא שכרה לה דירה אחרת במקום הדירה הקודמת שהיתה לה, ושילמה מכיסה את מחיר ההעברה.

(3) הוצאות לחיזוק או לאבטחה של מקום המגורים. לא כל אדם זכאי לקבל הגנה אישית. אישה (בת 35), שנפגעה ממעשה מגונה ולאחריו קיבלה איומים, אירחה בדירתה במשך חודש ימים ידידה ש"שמרה עליה מפני התוקף". היא שילמה את כל הוצאותיה של הידידה. לא ידוע לה כמה עלה אירוח זה, שנועד לשפר את תחושת הביטחון בביתה

ולהגן עליה. הידידה נעדרה חודש ימים מעבודתה (הדבר הוגדר כחופשה) לצורך סיוע זה.

על־פי רוב, העובדה שבן משפחה נפגע מעבירה אלימה עודדה את בני המשפחה, אך גם קרובים ושכנים, למגן את הפתחים בביתם ולשפר את הביטחון שהבית מעניק להם. מספר משפחות התקינו בביתן מערכות אזעקה וגם לחצני מצוקה והתקשרו בחווה עם חברות אבטחה. חברות אלה גובות סכומים חודשיים שונים על־פי השירות שהן נותנות.

לאחר שנפגעה בתם (בת 10) ממעשה מגונה, ביצעה המשפחה שינויים בבית: התקינה מנעולים, סגרה פתחים והחליפה את הדלתות לדלתות מוגנות. משפחתה של ילדה אחרת (בת 14.5), שנפגעה גם היא ממעשה מגונה, התקינה דלת משוריינת לביתם, קנתה לבת לחצן מצוקה ורכשה לה טלפון סלולארי.

לאחר שנפגעה ממעשה מגונה בכוח התקינו הורי הנפגעת בדירתה סורגים ווילונות. אישה (בת 50), שסבלה מאיומים חוזרים ונשנים, החליפה את מנעולי הבית, התקינה לחצן מצוקה והתחברה למוקד שמירה, דבר הכרוך בהוצאה חודשית קבועה גבוהה. צעירה (בת 20), שנפגעה ממעשה מגונה, עברה קורס להגנה עצמית, רכשה מכשיר גז מדמיע להגנתה וקנתה כלי־רכב: היא מקפידה שלא ללכת ברגל, אלא נוסעת ברכבה לכל מקום. מספר נפגעים רכשו מכשיר גז מדמיע להגנתם. כך עשה גם קטין שנפגע ממעשה מגונה, ואחר שנפגע משוד. לבסוף, גבר (בן 30), שנפגע מכלב שכנו, בנה גדר הפרדה בינו ובין בית השכן במחיר של 370 ש"ח.

(4) הוצאות על טיפול רפואי בגוף או בנפש בשל הפגיעה. לאחר האירוע הקשה שעברו, נזקקו חלק מנפגעי העבירה לטיפול רפואי בגופם ובנפשם. בנוסף לטיפול עצמו, היה הדבר כרוך גם בנסיעות ובהסעות. צעיר (בן 15), שנפגע מאלימות, נזקק לטיפול חירום בלילה. קופת החולים לא כיסתה את הסכום ששילם הנער לצורך זה. בנוסף לכך, מחיר הנסיעה למרכז הרפואי במונית לא הוחזר.

ילד (בן חמש וחצי), שנפגע מתקיפה שגרמה לו חבלה, קיבל טיפול פסיכולוגי ונשלח גם לפגישות עם קלינאי תקשורת. קופת חולים מימנה את מחצית ההוצאה, ועל המשפחה הוטל לשאת בהוצאות הנסיעות ובאיבוד זמן העבודה. יש נפגעים המדווחים על טיפול נפשי שהם רוכשים מאז הפגיעה בהם: ילדה שנפגעה ממעשה מגונה (בחודש יולי 2001) מקבלת טיפול פסיכולוגי שמחירו בין 1,000 ל־1,250 ש"ח לחודש. מאז נפגעה, הילדה פוחדת וזוקקה להסעה לכל מקום, גם לטיפול הפסיכולוגי, והדבר עולה למשפחה כסף רב. נפגעת אחרת קיבלה בעבר טיפולים נפשיים ולדבריה היא זוקקה להמשך שיחות, אך היום אין ביכולתה לממן הוצאה כזו בשל מחירה. לעומת זאת, ילדה (בת 14), שנפגעה ממעשה מגונה, נזקקת לטיפול פסיכולוגי ומקבלת אותו חינם במרכז לבריאות הנפש.

(5) נסיעות. בני אדם שנפגעו וזקוקים לנסיעות ולהסעות רבות עקב הטיפולים הכרוכים בפציעה. לאחר שנפגע מעבירה, נזקק אדם להסעה באמבולנס (732 ש"ח). לדבריו, איש לא הציע לו החזר של הוצאה זו שהוא נשא בה בעצמו. צעיר שנפגע מתקיפה, נזקק לטיפול רפואי בשל החבלות הרבות שהוא סבל מהן. קופת חולים כיסתה את מלוא ההוצאה על הטיפול הרפואי, אך בתהליך השיקום היה עליו לבקר במרפאה 36 פעמים. על הנסיעות היה עליו להוציא מכיסו 80 ש"ח ליום. סך כל ההוצאה היה 2,880 ש"ח לנסיעות בלבד. איש אינו משתתף בהוצאה זו.

(6) נזק שנגרם לרכוש או לחפצים. לבני אדם שנפגעו מעבירה אלימה נגרם נזק לביגוד ולחפצים שנשאו עמם. לעתים היה הנזק הכספי מועט. מילדה שנפגעה ממעשה מגונה נלקח הילקוט. לבגדיה של ילדה אחרת שנפגעה ממעשה מגונה נגרם נזק בסך 200 ש"ח. לחיילת שנפגעה ממעשה מגונה נשברו משקפיים ונקרעו בגדים. הנזק הוערך ב־500 ש"ח ובהם נשאה משפחתה של החיילת.

לאישה שנפגעה מתקיפה נגרמו נזקים לביגוד בסך 600 ש"ח. לדבריה, איש לא הציע לה סיוע או החזר נזק זה. כך גם לנפגעת תקיפה שנגנבו ממנה שעון ושרשרת זהב (בערך של 370 דולר), שנשאה עליה, וחפצים נוספים שלגביהם אין לה הערכת נזק. איש לא שילם את נזקיה.

לאדם שנפגע מתקיפה נקרעו בגדים. הנזק: 60 ש"ח. כמו־כן נגרם נזק לשעון. התיקון עלה 40 ש"ח. לנפגע תקיפה נקרעו בגדים והוכתמו בדם. הנזק: 320 ש"ח. כך גם נפגע אחר, שלא ידע להעריך את גודל הנזק הכספי. לצעיר שנפגע מתקיפה נגרם נזק לבגד (חולצה). הנזק: 40 ש"ח). גם לגבר שנפגע מתקיפה אלימה נגרם נזק לחולצה (הנזק: 30 ש"ח).

מנער שנפגע משוד נלקחו הטלפון הסלולארי, הארנק ובו מזומנים וכן כרטיס קופת חולים וכרטיס אוטובוס "חופשי חודשי". הנער אינו יודע להעריך מה גודל הנזק מבחינה כספית. איש לא הציע לסייע לו במימון נזק זה.

(7) הוצאות משפטיות. בכל הראיונות שנערכו, רק נפגע אחד דיווח על הוצאות משפטיות עקב הפגיעה. היה זה נער בן 16 שנפגע מתקיפה שגרמה חבלה. משפחתו שכרה עורך־דין כדי שיתבע לדין את הפוגע. עורך־הדין אמור לקבל חלק מן הפיצוי אם ייפסק. בינתיים שילם הנפגע 3,000 ש"ח לצורך קבלת חוות־דעת רפואית־משפטית.

(8) הוצאות של אחר. לאחר שנפגעו מעבירה אלימה נזקקו חלק מן הנפגעים לסיוע מידי אחרים, בני משפחה וחברים. הדבר בולט כאשר הנפגע הוא קטין וזקוק לא רק לסיוע הוריו, אלא גם לסיוע מצד חברים, ידידים ובני משפחותיהם. במקרה כזה הסיוע כרוך בביטול זמן ובהפסד הכנסה, בנסיעות ובהסעות, במזון, בתשלום אגרות לצורך קבלת טיפול, בהוצאות תקשורת ועוד.

(9) הוצאות אחרות. בני אדם שנפגעו מדווחים על הוצאות שונות שהיו להם עקב הפגיעה. למשל, הוצאה גדולה על תקשורת טלפונית (בעיקר סלולארית) לאחר הפגיעה. במקרה אחד, קרוב של אדם שנפגע מעבירה נשאר עמו, ביטל כרטיס טיסה שרכש ולא קיבל החזר. משפחתה של נערה שנפגעה ממעשה מגונה הוציאה כסף רב על "פינוקים", כדי לשפר את מצב רוחה של הנפגעת וכדי שתשכח את מה שקרה. ולבסוף, ילד שטייל עם כלבו, כלב זר התנפל על שניהם ונשך אותם. הפגיעה בילד היתה קלה, אך הפגיעה בכלב חייבה טיפול וטרינרי שהסתכם ב-500 ש"ח שאותם שילמה המשפחה בטענה שהכלב חשוב מאוד לילד להחלמתו, ומשום כך ההוצאה הגבוהה לטיפול בכלב היתה מוצדקת לדעתה.

סיכום והמלצות

מחקר זה הוא כאמור ראשון מסוגו בשל העדויות שהוא מציג בתחום חברתי שלא נחקר עד כה. ספק אם הציבור ונבחריו ערים לצורכיהם של נפגעי פשיעה אלימה, ולהעדר מענים בתחום. המחקר מציג את ההוצאות הספציפיות שנשאו בהן פרטים ומשפחות שנפגעו מפשיעה אלימה. ממצאיו מאשרים את מה שרוב הציבור חש, שעבירה נגד הגוף גורמת חבלה גופנית, נפשית, הפסד הכנסה, נזקים והוצאות אחרות בהיקף רחב למדי. חלק מן ההוצאות הן אמנם חד-פעמיות, אבל חלק מהן (טיפולים רפואיים, שיקום, טיפול נפשי) נמשכות לאורך תקופה ארוכה, לעתים ממושכת ביותר. לכל הנפגעים, להוציא בודדים, היו הוצאות ישירות ועקיפות בשל הפגיעה בהם. הבדל גדול נמצא בהוצאות שהיו למי שנפגעו מעבירות שונות.

נמצא, שחלק מן ההוצאות לאחר הפגיעה היו של הנפגע עצמו וחלק מן ההוצאות היו של בני משפחה, של קרובים וידידים. את ההוצאות מימנו הנפגע עצמו או בני המשפחה שנחלצו לסייע לו במצוקתו. בני המשפחה שעשו כן נאלצו לממן הוצאות שונות שנגרמו לנפגע. בנוסף לכך, גם בני המשפחה הפסידו משכרם והכנסתם, בעיקר אם הם היו מפרנסים.

מחקר זה מסכם עדויות של שלוש קבוצות שונות של נפגעים. הקבוצה הראשונה היתה של בני אדם שנפגעו מעבירה אלימה נגד הגוף. מדובר בבני אדם שנפגעו והם זקוקים בעל כורחם לטיפול ולסיוע. הקבוצה השנייה היתה של נשים שנפגעו בידי בני זוגן. לכאורה הן יכלו להישאר בבתיהן, אך בשל הפגיעה בחרו או נאלצו לעזוב את ביתן ולעבור למקלט לנשים מוכות. החלטה זו מבחינה בין נפגעות אלה לשאר הנפגעים שנבדקו. הקבוצה השלישית היתה של משפחות שאיבדו בן משפחה עקב מעשה רצח. לכאורה, הקורבן הראשוני של העבירה מת, אך למעשה הוא הותיר

אחריו מעגלים רחבים של נפגעים והפגיעה באלה קשה, ממושכת ועמוקה. הצגת שלוש הקבוצות האלה מאפשרת בחינה מקיפה של הסוג וההיקף של ההוצאות לאחר פגיעה אלימה באדם.

מן הבדיקה עולה, שההוצאות הגבוהות, המגוונות והממושכות ביותר הן מנת חלקן של משפחות שאירע בהן מעשה רצח, בעיקר במקרים שבהם קיבלו בני המשפחה אחריות על שאירי הנרצח. הוצאות רבות היו גם לנשים שנפגעו בידי בני זוגן ועברו, הן וילדיהן, למקלט. על הוצאות מעטות דיווחו מי שנפגעו בגופם מעבירה אלימה. רוב הנמנים עם קבוצה זו של נפגעים אינו רואה בפגיעה זו אירוע שהשלכותיו מתמשכות וגם ההוצאות שדיווחו עליהן חלק מן הנפגעים הן נמוכות למדי, ורובן, אך לא כולן, הן קצרות טווח.

מעורבות משפחה והוצאותיה בשל פגיעה בגופו של בן משפחה שונה מעבירה לעבירה. רצח במשפחה מכנס מעגלים רחבים יחסית של בני משפחה, והוצאותיהם בהתאם. משפחה אינה יכולה להסתיר אסון זה מקרובים, שהרי דבר רצח מתפרסם ברבים. לעומת זאת, אדם שנפגע מאלמות לסוגיה, עשוי לשמור את דבר הפגיעה לעצמו ולא לשתף בכך בני משפחה, ידידים וחברים. מן הממצאים עולה, שבפגיעה חד-פעמית הנפגע מנסה תחילה להתמודד עמה בעצמו, או בסיוע אנשים קרובים, על-מנת לשכך את נזקי הפגיעה והשלכותיה. חלק מבני המשפחה כלל אינם יודעים על האירוע הקשה שאירע לבן משפחתם, ואינם שותפים לנזקיו ולהוצאות הכספיות הכרוכות בהם.

אשר לנשים מוכות, הוצאותיהן רבות, אך לא תמיד המשפחה מתגייסת לעזרתן. העדויות שעלו ממחקר זה מציגות תמונה לפיה רוב הסיוע לנשים אלה ניתן במקלט לנשים מוכות ומטעם רשויות הרווחה, וזאת משלוש סיבות. ראשית, לעתים המשפחה היא הגורם שממנו האישה נמלטת ולפיכך ספק אם היא תסייע לה. שנית, לעתים המשפחה אינה יודעת על הפגיעה באישה, או שהיא בוחרת שלא להתערב בעניין, המוצג כעניין אישי או כעניין משפחתי של בני הזוג. מנתוני המחקר עולה גם סיבה שלישית: חלק מן הנשים שעברו למקלט באות ממשפחות בעלות רקע סוציו-אקונומי נמוך המתקשות בשל כך להעניק לנפגעת סיוע של ממש, או שהן מחליטות לא לסייע בתקווה שהאישה תחזור לביתה.

המחקר תורם למידע על ההוצאות והנזקים הישירים והעקיפים הנגרמים מן העבירות הנזכרות, ומסייע בפיתוח מיונים שגובשו לצורך הצגת הממצאים וניתוחם. ספק אם היקף האוכלוסייה הכלולה במחקר זה מאפשר הכללות. במקום להכליל, המחקר מקפיד לפרט ולהדגיש את הסוגיות שבבסיס חישוב נזקיהם של נפגעים וההוצאות שהיו להם ולמשפחותיהם ולאחרים עקב העבירה שהם נפגעו ממנה.

מן הממצאים בולטת העובדה, שהמשאבים שנפגעים נעזרים בהם מקורם בראש

ובראשונה בהם עצמם ובחסכוניותיהם. נפגע ישתדל תחילה לטפל בהוצאותיו ובנזקיו בעצמו, או בעזרת מעגל קרוב של חברים וידידים. רק אם המשאבים אינם מספיקים, ואם העבירה אינה אינטימית מדי, הוא עשוי לפנות למשפחתו או לקרוביו בבקשת עזרה, או שהם מציעים סיוע זה מיוזמתם. במקביל לסיוע המשפחה, ניתן לראות במעבידים מקור לסיוע, גם כספי וגם אישי. כזה היה המקרה של אישה מוכה שנמלטה לבית מעסיקתה ומצאה שם מקלט זמני.

בני זוגו וילדיו של נרצח זכאים לקבל קצבת שאירים מן המוסד לביטוח לאומי. המחקר לא העלה מקרים שבהם היו שאירים אלה זכאים לביטוח חיים, וגם לא לפנסיה תעסוקתית. רק במקרה אחד קיבלה אם שכולה את ה"פיצויים" (פיצויי פיטורין שנצברו בידי המעביד) ממקום העבודה של בתה המנוחה. הסכום היה קטן, והאם, לטענתה, אף אינה זוכרת מה היה גובה הפיצויים האלה.

איש מן המרואינים לא דיווח על תביעה לקבלת קצבת נכות מן המוסד לביטוח לאומי עקב הפגיעה שעבר. מסתבר, שהפגיעות, גם אם היו קשות, חלפו ולא הביאו לאובדן כושר השתכרות, שהוא תנאי הכרחי בעת הגשת תביעה לקצבת נכות. מספר קטן של נפגעים פנה לשירותי הרווחה בבקשה לקבל מהם סיוע לאחר פגיעה. אבל גם היענות שירותי הרווחה היתה מוגבלת, להוציא המקלט לנשים מוכות, שהוא אמנם שירות וולונטרי, אך עיקר ההפניות אליו והחזקתו הם מצד שירותי הרווחה והחוסות בו זכאיות לקצבאות וסיוע.

משמעות ממצאים אלה היא, שרוב המחסור, ההוצאות והנזקים שנגרמו לנפגעי עבירה לסוגיהם כוסו בידי הנפגעים עצמם, ידידיהם ומשפחותיהם. להוציא את המקלט לנשים מוכות, וקווי החירום לנפגעות תקיפה מינית, שניהם ארגונים וולונטריים, לא קיים בישראל שירות ציבורי המתמחה לסייע לנפגעי עבירה, ואין גורם ממלכתי המממן את ההוצאות שנגרמו עקב הפגיעה.

כמו רוב מדינות המערב המסייעות לנפגעי עבירה אלימה, חשוב שגם מדינת ישראל תתייחס להפסדים, להוצאות ולנזקים הנגרמים למי שנפגעו מעבירה. המדינה עושה זאת לגבי מי שנפגעו מפעולת איבה (ינאי, 2005). לפיכך, המידע בדבר הצרכים ומחיר המענים קיים וזמין. מדוע תמשיך המדינה להבדיל בין הנפגעים השונים? הרי מדובר במי שנפגעו, וצורכיהם דומים אם לא שווים. האם צרכיה של משפחה שבה נהרג אדם בפעולת איבה שונים מצרכיה של משפחה שבה נהרג אדם מפשיעה אלימה? האם מי שנפגע ב"פיגוע עברייני" צרכיו וצורכי משפחתו שונים ממי שנפגע מפעולת איבה? מה ההבדל בין השניים, ומדוע מדינת ישראל מקפידה להבחין בין נפגעים אלה, מה גם שאחריות המדינה למניעת שני סוגי מקרים אלה דומה עד כדי זהות.

מימון התוכניות לפיצוי נפגעי עבירה אלימה מעלה סוגיות שונות (אלירם, 2002).

האם לכסות את ההוצאות של הנפגע? האם ראוי לפצות אותו מעבר להוצאות אלה? בעולם קיימות שלוש דרכים עיקריות להסדרי פיצוי:

(1) מתן פיצוי המותאם לסוג הפגיעה וחומרתה, על-פי רשימה שנקבעה בחוק. פיצוי כזה ניתן לנפגעי פשיעה אלימה ששיתפו פעולה עם רשויות החוק ועמדו בתנאי הזכאות של התוכנית. מודל כה קיים באנגליה (Miers, 1997). התוכנית ממומנת מכספי המדינה והיא פועלת בתוקף חוק. לשם כך הותקנה טבלה (תעריף) אשר לפיה נקבע פיצוי שונה על-פי סוג הפגיעה וחומרתה.

(2) כיסוי הוצאות שהוציא הנפגע עקב הפגיעה ולאחריה: מדובר בכיסוי הוצאות רפואיות (גוף ונפש), בהפסד הכנסה, בהוצאות נסיעה ועוד – עד לתקרה שנקבעה. מודל זה קיים בארצות-הברית. התוכנית ממומנת מכספי קנסות ועיקולים שהמדינה מטילה על כל מי שהורשעו בפלילים. היא פועלת על-פי חוק ומאפשרת תביעה וגם ערעור (Tobolowsky, 2001). הנפגע מציג קבלות על ההוצאות שהיו לו, ומקבל החזר על הוצאות אלה עד לתקרה שנקבעה. תקרה זו שונה בכל אחת ממדינות ארצות-הברית. בניו-יורק התקרה היא 30,000 דולר לפגיעה אחת.

(3) הקמת תוכנית בביטוח הסוציאלי, אשר תבטח את האוכלוסייה מפני פגיעה אלימה ותכסה את הוצאותיהם של מי שנפגעו. תוכנית כזו קיימת בישראל לגבי נפגעי פעולות איבה (במימון ממלכתי) ולגבי מי שנפגעו מאלימות תוך-כדי או עקב עבודתם (מימון גבית). אם הכוונה היא להקטין את תשלומי הביטוח הסוציאלי ולא להוסיף על נטל המסים הקיים, אזי ניתן לשקול את מימונה של תוכנית כזו גם מכספי הקנסות שבתיה-המשפט מטילים על עבריינים ומחילוט רכושם של פושעים, הכל על-פי החוק הקיים.

לאור ממצאי המחקר ראוי וחשוב שמדינת ישראל תמצא את הדרך המתאימה להשיב לנפגעי פשיעה אלימה את הוצאותיהם, ואת ההוצאות של משפחותיהם, ותפצה אותם על הפגיעה בהם ועל השלכותיה. כמו שעושות רוב מדינות המערב, גם מדינת ישראל מן הראוי שתפצה בני אדם שנפגעו מעבירה שנעשתה נגד גופם. חשוב שפיצוי זה יכסה את ההוצאות הישירות והעקיפות שנגרמו לנפגעים אלה, יעניק להם הוקרה על שיתוף הפעולה שלהם עם רשויות אכיפת החוק, ויכיר בכאב ובסבל שעברו בעטיה של הפגיעה בהם.

ניתן לראות במחקר זה מחקר גישוש, הבא להעלות סוגיות ולהציע תשתית למחקר מקיף ורחב יותר בתחום שמדובר בו. מן המחקר עולה, שנפגעי עבירה משלמים מחיר כבד, לא רק בכאב ובסבל שנגרמו להם מעצם הפגיעה בהם, אלא גם בנטל הכספי ובנזקים השונים שגרמה הפגיעה להם, לקרוביהם ולשאייריהם ובהשלכות הפגיעה לטווח הקצר, הבינוני והארוך. היום נושאים בנטל זה הנפגעים לבדם, או שהם נעזרים בחברים ובמשפחה.

חשוב אפוא להעמיק ולבחון את נושא הנזקים, ההוצאות והפסדי ההכנסה שיש לבני אדם שנפגעו מעבירה. רק מחקר רחב ומקיף יותר יאפשר ליצור נוסחה מתאימה לקביעת גובה הנזקים וההוצאות האלה. חשוב לעמוד גם על ההשלכות שיש לכל עבירה על מעגלים רחבים יותר של נפגעים, כדי להבין את חומרת הבעיה ואת חובת החברה והמדינה להתייחס למחיר המקיף שמשלמים אלה שנפגעו מפשיעה לסוגיה, בייחוד כאשר היא אלימה.

ביבליוגרפיה

- אלירם, א' (2002). פיצויים לקורבן העבירה – הצעה לדגם חדש. מחקרי משפט, י"ט, 205–239.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומשרד המשטרה (2003). סקר נפגעי עבריינות 2001. ירושלים: מדינת ישראל. <http://www.cbs.gov.il/publications/criminal.pdf> 2001
- ינאי, א' (1994). סיוע לקורבנות פשע אלים: סוגיות של מדיניות רווחה. חברה ורווחה, י"ד, 146–129.
- ינאי, א' (2002א). נפגעי פשיעה אלימה: עקרונות הסיוע בקנדה. ביטחון סוציאלי, 62, 142–168.
- ינאי, א' (2002ב). נפגעי עבירה בישראל: הוצאות כספיות שנגרמו עקב העבירה. דו"ח מחקר מוגש לוועדה הבין-משרדית לזכויות נפגעי עבירה, (ועדת קרפ). ירושלים: משרד המשפטים.
- ינאי, א' (2004). מעמדם וזכויותיהם של נפגעי פשיעה אלימה בגרמניה. ביטחון סוציאלי, 65, 110–84.
- ינאי, א' (2005). נפגעי איבה בישראל: פגיעות, צרכים, חקיקה והגשת טיפול וסיוע. דו"ח מחקר. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, בית-הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית ע"ש פאול ברואלד בשיתוף עם המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.
- מדינת ישראל, משרד הרווחה (2003). נשים מוכות: יחסי גומלין בין הקהילה למקלט לנשים מוכות. תע"ס 3.8. ירושלים: משרד העבודה.
- המוסד לביטוח לאומי (2004). סקירה שנתית 2002–2003. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.
- משטרת ישראל (2003). הפשיעה בישראל – דו"ח סטטיסטי. ירושלים: המטה הארצי, אג"ת סטטיסטיקה.
- משרד התחבורה (2003). תאונות הדרכים בישראל: היקף התאונות, מאפייניהן ואומדן נזקיהן למשק הלאומי. ירושלים: מדינת ישראל, משרד התחבורה, אגף כלכלה ותכנון. בוצע בידי מתת – מרכז תכנון תחבורה בע"מ.
- קובובי, ש' (1999). רמ"ח ושס"ה – סוגיות בתאונות. עבודה. מהדורה חדשה. תל-אביב: ההוצאה לאור של לשכת עורכי הדין.
- Brand, S. & Price, R. (2000). *The economic and social costs of crime*. London: The Home Office. Research, Development and Statistics Directorate, Economics and Resource Analysis. Home Office Research Study 217.
- Bureau of Justice Statistics (2002). *Criminal victimization in the United States*,

- 2000 *Statistical Tables*. Washington D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.
- Cohen, M. A. & Miller, T. R. (1998). The costs of mental health care for victims of crime. *Journal of Interpersonal Violence*, 10, 93.
- Greer, D. (1996). *Compensating crime victims in the European Union*. Freiburg: Max Planck Verlag.
- Laub, J.H. (1990). Patterns of criminal victimization in the United States. In Lurigio, A.J., Skogan, W.G. & Davis, R.C. (Eds.). *Victims of crime* (Chapter 2). Newbury Park: Sage.
- Miers, D. (1997). *State compensation for criminal injuries*. London: Blackstone.
- Mikaëlsson, J. & Wergens, A. (2001). *Repairing the irreparable: State compensation to crime victims in the European Union*. Umea, Sweden: The Crime Victim Compensation and Support Authority, and the Swedish Ministry of Justice.
- Miller, T.R., Cohen, M.A. & Wiersema, B. (1996). *Victim costs and consequences: A new look*. Washington D.C.: Department of Justice.
- Rottenberg, S. (1970). *Crime in urban society*. New York: B.N. McLennan, Chapter 3, pp 43-58.
- Titus, R.M., Heinzelmann, F. & Boyle, J.M. (1995). Victimization of persons by fraud. *Crime and Delinquency*, 41(1), 54-72.
- Tobolowsky, P.M. (2001). *Crime victim rights and remedies*. Durham: Carolina Academic Press. P.124.
- Young, M.A. (1997). Victims rights and services: A modern saga. In Davis, R.C., Lurigio, A.J. & Skogan, W.G. (Eds.). *Victims of crime*. 2nd ed. Newbury Park: Sage.
- United Nations (1985). *Declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power*. New York: U.N.

חוקים שזכרו במאמר

- חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תש"ל-1970.
- חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975.
- חוק העונשין, תשל"ז-1977.
- חוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ"ד-1994.
- חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), התשנ"ה-1995.
- חוק התגמולים (ילד שנתייתם עקב מעשה אלימות במשפחה), התשנ"ה-1995.
- חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001.